

É R T E S I T Ő .

Kant. Élete, fejlődése és philosophiája. Irta Alexander Bernát. Budapest. 1881. (Vége.)*

IV. Fejezetben szerző »Kant philosophiai fejlődése«-t adja elő. Kant philosophiai fejlődése, melyet szerző az áttekintésben feladata legnehezebb pontjának tart, az újkori philosopháló szellem következő sarkalatos kérdéseinek fejtegetése után tárgyalatik. a) »Először kérdezzük, milyen ez a világ s csak azután merül föl az a kérdés, b) vajjon milyen az elme, mely e világ megismerésére vállalkozik. Az első kérdés főképviselői: Descartes, Spinoza, Leibnitz; a másodikéi: Locke, Hume, Kant.«

Az első kérdésre való felelet, szerző szerint. létrehozta a metaphysicát, mely a világ lényegének megismerését tűzte ki czélul; a második kérdésre való felelet »az elme megismerő tehetségének ismertetése, a tehetség határainak megjelölése = ismerettan, . . . tehát az újkori philosophiai fejlődés menete az, hogy a metaphysicát fölváltja az ismerettan.«

Helyesen fejtegeti továbbá szerző, hogy az újkori philosopháló szellem sem nem egyedül objectiv vagyis metaphysicai, sem nem egyedül subjectiv, vagyis ismerettani irányban fejlődött: hanem úgy objectiv, mint subjectiv, vagyis a kettő concret irányában. Csakhogy szerző a concret irányt, melylyel az első szakasz határai között mindegyre találkozik, sem lényegileg, sem alakilag nem tudta a maga igazságában előtüntetni. Pedig a concret irány a philosopháló szellem fejlődésének valamennyi irányai között a legfontosabb, mivel ily irányban fejlődtek kisebb, nagyobb mértékben az újkori philosophusok mind. Ilyen irányban fejlődött Kant is. Szerző Kant philosophiai fejlődésének és philosophiájának előadásában ezen irányra sehöl sem reflectál történeti módszere miatt, melyet követ. Módszerénél fogva a fejlődés irányait és mozzanatait csak külsőleg méltatja, de nem a philosophia eszméjének fejlődése alapján.

2-dik Szakasz. Kant metaphysicai philosophusnak mutatja magát 1755. és 1756. megjelent két rendbeli egyetemi értekezésében, továbbá »Ueber den Optimismus« című művében. Szerző

* Az ismertetés ezen részét hely szűke miatt csak bizonyos, lényegben em v á g ó, elhagyásokkal közölhetjük. Sz.

ezeket szabatos rövidséggel ismertetvén, áttér Kant ismerettani művére (*Principiorum primorum cognitionis metaphysicae nova dilucidatio. 1755.*), melyben Kantot »első sorban nem metaphysicai, hanem ismerettani kérdés foglalkoztatja.«

Ime a concret oldal, melyet szerző itt sem ismert föl. Kant ugyanis kiindul először az ismeret subjectiv elveiből, hogy az ismeret tartalmát ismereti igazságban fogja fel. Az ismereti igazság concret igazság. Következőleg Kantnak szóban levő műve logikai és metaphysicai mű egyszersmind.

Szerző ismerteti először a logikai részt: az ellenmondás és elégséges ok törvényét. Az első logikai elv ismertetésében szerző annyira azonosítja a saját gondolatait Kant gondolataival, hogy az olvasó nem fogja tudni, mit tartson Kant és mit szerző gondolatának. Kant művéből egy idézetet sem találunk. Ha azonban az olvasó összehasonlítja szerző előadását Kant művének »sectio I. Prop. II.« című szakaszával, úgy észreveszi a két előadás közötti különbséget és a felületesebb ismertetést.

Az elégséges ok törvényének előadásában szerző helyesen ismerteti az antecedens és consequens ok közti különbséget. Helyesen jegyzi meg, hogy Kant az oknak metaphysicai fejtegetésével elhagyja az ismerettani kört — szorosan véve a logikai kört — és az ok ontologiai fejtegetésébe bocsátkozik. Ismerteti tehát Kant művét metaphysicai oldalról, t. i. miképen lehetne az okság elvét az Istenre, világra és emberre alkalmazni.

Az Isten létének az okság álláspontjáról való ismertetésében szerző ismét annyira összevegyítette gondolatait Kant gondolataival, hogy itt csak az összehasonlítás nyújthat az olvasónak tájékozást. Ily összevegyítés többi között az, mit az okságnak az isteneszmére való vonatkoztatásáról mond, mely összefüggőbb Kantnál — Sectio II. Prop. VI. — mint szerzőnél, kinek előadásában az összefüggést a gondolatok logikai menetéből való kitérés és reflexiók közbeszúrása mindegyre megszakítja. Ily összevegyítésre mutat az Isten léte bebizonyításának ismertetésében az is, midőn szerző így szól: »E körülmény magyarázza a bizonyítás menetét. Isten olyan lény, melynek léte magának s minden másnak a lehetőségét is megelőzi.« Kant művében ezen tétel több tekintetben különbözőleg fordul elő: »Datur ens, cuius existentia praeventit ipsam et ipsius et omnium rerum possibilitatem, quod ideo absolute necessario existere dicitur. Vocatur Deus« — Sectio II. Prop. VII. — Ezen idézetet szerző művében nem találjuk, hanem találunk lényeges kihagyásokat, a meghagyottakban pedig szerző gondolatainak Kant gondolataival való azonosítását.

Áttér ezután szerző az okság törvényének a világra és az emberre való vonatkoztatására, melyet lehetőleg röviden ismertet:

S különösen az emberi szabadság viszonyát az okság törvényével csak fölületesen érinti.

3-dik Szakasz. Szerző ebben Kant kisebb ismerettani, nézetem szerint, logikai műveit ismerteti, mivel Kant mindegyikben túlnyomólag logikai tanmózesakat tárgyal.

Kant itt ismertetett művei értekezések »a syllogismusról, a tagadó mennyiségekről, Isten bizonyításáról, a természetes theologia és erkölcsan elveinek világosságáról és a szellemlátó álmaidról.«

Azonban szerző az ismertetést nem ily sorrendben kezdi, hanem a természetes theologia és erkölcs elveinek világosságáról szóló értekezés tárgyalásával, mivel szerző szerint e mű »Kant fejlődésének ismerettani fordulatóát legjobban jellemzi.«

4-dik Szakasz. Kant utolsó kritika előtti nagyobb metaphisical művének címe, melyet szerző ismertet: »Egy szellemlátó álmai a metaphisica álmai által magyarázva. 1766.«

Szerző szerint e »műben új gondolatot nem találunk, de Kant eddigi fejlődésének eredménye kristályos tisztaságban mutatkozik előttünk.«

Különös eljárás, hogy szerző ennek ismertetésében is csak az egyes fejezetek feliratait emeli ki. A feliratokat addig idézi, míg Kant műve második főszakaszához ér, melynek címe: »Egy rajongónak ekstatikus utazása a szellemvágón át.« Ennek következtében áttér egy rajongónak, Swedenborg, csudatetteinek előadására.

Szerző a csudatettek előadásában is Fischer Kuno bölcsészettörténelmét követi majdnem szóról-szóra. Például a stockholmi tűzvészre nézve, melyet Swedenborg Gothenburgból látott, szerző a 277. lapon így szól: »Két nappal később hír érkezik Stockholmból, mely egészen megegyezik Swedenborg előadásával.« Fischer K. bölcsészettörténelme 228—229. lapján is ugyanez áll: »Két nap múlva a tűzvész híre érkezik Stockholmból, mely egészen megegyezik Swedenborg előadásával.« Azonban az átvétel forrásának megnevezését szerző művében sehol sem találjuk.

Erdekes Kant metaphisicájának ismertetésében azon eredmény, melyre Kant a szellemlátók és metaphisicusok világaról való párhuzamos elmélkedés következtében jut. A metaphisica képtelen a dolgok titkos tulajdonságainak kérdéseit megoldani. Azonban az értelmet és tapasztalati fogalmait meg tudja magyarázni. »S ennyiben a metaphisica az emberi ész határainak tudományá.«

V. Fejezet. Minthogy Kant szerint a metaphisica az emberi ész határainak tudományá, ennél fogva szerző pszichologiai álláspontra helyezkedik, s erről tárgyalja mind ezen fejezet tartalmát. »Az érzékiség új elméleté«-t, mind a VI. fejezetét »Az értelem új elméleté«-t.

1-ső Szakasz élén ez áll: »A Leibnitz-Wolff-féle ismerettanban nincsen fontosabb tétel annál, hogy értelem s érzékiség között csak fokozati, nem fajbéli különbség van.« Kant is kezdetben, mondja szerző, ». . . a forrásokot még nem tartja fajilag különbözőknek. Az érzékiség még mindig az értelemnek csak alsóbb fok.« Azonban »a különböző ismeretforrásoknak, az értelemnek és érzékiségnek productumait élesen megkülönbözteti egymástól.«

Szerző most már veszi az érzékiség productumainak eredeti formái közül a térnek fejtegetését. Ismerteti tehát Kantnak idevonatkozó munkáit.

Ilyen mindenekelőtt a »Monadologia physica« című munka. Leibnitz nézetét osztja Kant a következő értekezésében is: »A térben levő tájékok különbségének főokáról.« Szerző ezen kis értekezés ismertetésében különösen kiemeli Kantnak a tér- és időtanban tett új fölfedezését. E szerint a tér nem függ az anyagtól, hanem önálló valósággal bír, s az anyag összetételének lehetsége ő tőle függ. Őt nem vehetjük észre, minthogy »a tiszta tér oly alapfogalom, mely a külső nézeteket lehetségessé teszi.«

Csakhogy szerző nem reflectált Kantnak idevonatkozó lényeges kifejezésére: »az abszolút tér független a materia minden lététől« stb. Kant abszolút tért mond ott, hol szerző csak tért mond. Pedig a tér általánossága lényeges alaptulajdonsága a térnek Kantnál. E nélkül a tér metaphysicai fogalma érthetetlen.

Kant a tér önállóságát fölfedezvén, fejtegeti most már a tér önmagában való létét. Az ezt tartalmazó művét szerző a következő szakaszban ismerteti.

2-dik szakasz. Kant művének címe: »Az érzéki és értelmi világ formájáról és elveiről.« Szerző ezen fontos iratnak a »Tiszta ész bírálata«-val való viszonyát csak külsőleg tekinti. Az ily felfogás csak a történeti módszer követéséből származott. Ha ellenben a dialecticai módszert követi vala, úgy kifejtette volna a tér és idő nagy problémájának belső fejlődési mozzanatait, melyek Kant legelső művét ezen művel és a transcendentalis aestheticával lényeges viszonyba hozzák.

»Mindjárt az értekezés elején találjuk, hogy . . . az érzéki és értelmi megismerés között egészen más a különbség, mint a milyennek eddig gondolták.« E különbség kiderítése végett előadja szerző az érzékiség és értelem meghatározását.

Mi az érzékiség? »Az érzékiség az elmének azon fogékony-sága, melynél fogva valamely tárgy a maga jelenléte által bizonyos változást idézhet benne elő.«

Mi az értelem? »Az értelem az elmének azon tehetsége, melylyel azt foghatja fel, a mi mivoltánál fogva az érzékek által nem fogható fel.

Következőleg az »értelem és érzékiség két egészen különböző, egymástól független forrása az ismereteknek « Ennél fogva »a metaphysicai fogalom« és »a tapasztalati ismeret« különböző eredetű.

3-dik Szakasz. Mi a tér és idő? Erre szerző Kant fennebb említett műve 15. §-a szerint előadja, hogy az érzékiség »a külső tárgyak jelenléte folytán bizonyos változásokra szenved; ezek a változások az érzéki képzetek. Ezen érzéki képzetek mind térben és időben vannak . . . Tér és idő az érzéki képzeteknek, az érzékiségnek a legáltalánosabb formái . . . De magát a tért nem tapasztalom . . . Nem érzem az időt, csak az időben történő változásokat. Nem látom a tért, csak a térben levő testeket.«

Azonban a tér- és időnek teljes függetlenítése az objectiv világtól nagy nehézségekbe ütközik. A nehézségek Kantot »további gondolkodásra« ösztönözték. Egy igazság azonban meg lett állapítva: »Térbeli ismeretek érzéki ismeretek, mégis egészen világosak, . . . az értelem föl sem foghatja őket. Ebből következik: az érzékiség fajilag különbözik az értelemtől. Külön ismeretforrás.«

Mintbogy az értelem nem foghatja fel a tért, hanem csak szemléli, »ennél fogva a tér nem lehet fogalom, hanem minden bizonynyal szemlélet. Tehát az érzékiséghez tartozik.«

Jóllehet, hogy a tér és idő szemlélet, mindamelllett »nem a szemlélet tárgya«, hanem »saját elmémnek, illetőleg érzékiségemnek formája.«

4-dik Szakasz. A tér és időre vonatkozó gondolatokat szerző e szakaszban még jobban kifejti.

A szemléletnek Kant által való meghatározását a transcendentalis aesthetica 1. §-a szerint adja elő.

»De mundi sensibilis etc.« című munka harmadik szakaszának 15. és a transcendentalis aesthetica 2. §-a szerint ismereti szerző a szemlélet subjectiv formáit, a tért és időt: »1. a tér nem a tapasztalat útján származik; 2. a tér nem értelmi fogalom, hanem szemlélet; 3. a tér nem tárgyi valami, nem realitás, nem önálló valami.«

Es az ismertetés nem felel meg egészen Kant tanának. Kant az említett két munkán belül négy pontban fejtegeti a tér fogalmát: 1. A tér nem tapasztalati fogalom; 2. a tér a priori való szükségképeni képzelet; 3. a tér nem discursiv fogalom; 4. a tér, mint végtelen adott mennyiség képzeltek.«

De eltekintve a hiányos ismertetéstől, szerző figyelemre méltóan fejtegeti ama újra fölmerülő nehézségeket, melyekbe objectiv oldalról a tér és idő felfogása ütközik. »Kant ezekkel . . . nem törődik.«

Milyen a subjectiv térben és időben felfogott világ? Ezen

kérdés fejtegetésével szerző végzi e szakaszt s átmegy a következőre.

5-ik Szakasz. A subjectiv térben és időben felfogott világ »az érzékiség világa«, mely »csak tünemény. E világkép nem magának a világnak hű képe, hanem olyan kép, mely mutatja, milyen a világ az érzékiség tükrében. E világképen inkább az érzékiség mivolta, az érzékiség törvényei jutnak kifejezésre, mint a világéi.«

De ha az érzékiség a világot tüneményében ismeri meg, úgy kérdés, mi ismeri meg a világot lényegében. Az értelem. — Ennek rendeltetése az, hogy a világot »a maga valóságában ismerje meg.« A valóság metaphysikai fogalom. S így a metaphysika Kantnál ismét érvényre jut. Kant a »metaphysica számára nemcsak új fontos föladatot talált, hanem az érzékiség új elméletének alapján nevezetes hibákat is födőzött fel a maga eddigi bírálatában.«

VI. Fejezet. Címe »Az értelem új elmélete.« Szerző ezt is rövid áttekintés mellett hét szakaszban tárgyalja.

Az áttekintésben szerző a következő metaphysikai problémát állítja fel: »Hogyan történhetik, hogy valamely fogalom, mely tisztán az értelemből származik, a világ hű megismerésére szolgál? ... Igazán a valódi világ képét mutatja-e az értelem? Ha pedig nem azt mutatja, akkor mi a föladata?«

Az értelem elméletét részint »De mundi sensibilis« etc., részint a »Kritik der reinen Vernunft« című munka alapján tárgyalja.

1-ső Szakasz. Hogy miképen fogta fel Kant az értelmet önmagában véve; hogy milyen tudományt alapított egyfelől az értelemre, másfelől az érzékiségre: e végből ismerteti szerző Kantnak Herzhez, volt tanítványához, intézett levelét, melyben Kant a Tiszta ész bírálatáról és részeiről tudósítja. Szerző az ismeretetésben kiválólag azon részeket emeli ki, melyek a főproblemára vonatkoznak. Ennek egyik kérdése ez: »honnét származik elémnek a tárgyakkal való megegyezése?«

Ime itt is az ismereti igazságban fölmerülő concret oldal, mely szerint miképen egyezik meg α) az érzéki, β) az értelmi és γ) az észbeli ismeret tárgyaival.

Szerző mielőtt az értelem elméletének tüzetes fejtegetéséhez kezdene: szól egyelőre a következő szakaszban a módszerről és fajairól.

2-ik szakasz. Helyesen elmélkedik szerző a deductiv és genetical módszerről, de azért egyiket sem nevezi el valódi néven. »A philosophia történetirői rendszeren az első módszerrel élnek. Összefoglalják a rendszerek gondolatmenetét...« Szerző azonban a második módszert követi, mivel a »philosophia törté-

netirójának föl kell tüntetnie a rendszerek keletkezését... E genetikus módszer szellemében iparkodtunk eljárni eddigi előadásunkban is.« 349. l.

Ha már most e nyilatkozatot összehasonlítjuk szerző műve 7. lapján mondottakkal: »Útmutatóul az igazi történeti módszert választottuk, mely az egészszet felbontja részeire, mely az eredmény egyes tényezőinek természetét s erejét külön iparkodik megvizsgálni« stb.: úgy ezen két különböző nyilatkozat ellenmondásra mutat, mely szerint szerző műve első fejezetében történeti, határozottabban analyticai vagyis inductiv, szóval tapasztalati módszert tűzött ki »útmutatóul«; műve hatodik fejezetében pedig az ellenkezőt állítja, hogy t. i. »eddigi előadásaiban« a rendszernek saját philosophiai eszméjéből való szükségképeni fejlődési módját követte, más szóval a metaphysicai egység genetical, azaz tapasztalás fölötti módszere szerint járt el.

Ime az előadási módszer választása és követése tekintetében uralkodó tájékozatlanság és ingadozás szerzőnél!

A módszerről való elmélkedés után szerző az értelem új elméletének tárgyalását újra fölveszi. Kiindul Kantnak fennebb említett levele következő helyeiből: »Honnét van az, hogy az értelem fogalmai megegyeznek a valósággal, holott nem származnak belőle, nem is idézik elő, egyáltalában semminemű kapcsolatban nincsenek vele?«

E kérdés az ismereti igazságban fölmerülő concret oldalra vonatkozik. Szerző az ismereti igazságot egy »új problémá«-nak nevezi, melyet így körvonaloz: »Az értelem tiszta fogalmai nem származnak a tapasztalatból, tárgyakból, s állítólag mégis tárgyakra vonatkoznak, még pedig nem a tárgyak tüneményeire, hanem magokra a tárgyakra.« Ennélfogva »az értelem elmélete részben az érzékiség elméletének mintájára alakul... Az érzéki ismeretekben — szemléletekben — meg kell különböztetni az anyagot a formától. A szemléletek anyagát szolgáltatják az érzetek, ezen érzeteket egybekapcsolják az érzékiség formái, a tér és idő... Nem mondhatnók-e, hogy az értelem is csak formáló, kapcsoló erő, hogy ő is az anyagot készen kapja...?«

De mit kapcsol egybe az értelem? »Minden további kerülgetés és habozgatás nélkül... kimondhatjuk: az értelem nem ismerheti meg a valódi világot. Tehát működése nem vonatkozik másra, mint a tünemények világára.«

Habár az értelmi fogalmak által a valódi világ alkotáról semmit meg nem ismerhetünk, mégis a tünemények, a tapasztalati világa általok lehetséges. »Kant... segítségükkel a tapasztalat egészen új elméletét fejt ki.«

A tapasztalat új elméletének megfejtése képezi a tiszta ész bírálatának főproblemáját.

3-ik Szakas. Szerző a Tiszta ész bírálatát, mivel »az ismeretek forrásával, az ismeretek lehetőségével, az ismereterővel foglalkozik«, ismeretnek nevezi.

Okát adja, hogy miért nevezte Kant e tudományt Tiszta ész bírálatának — Kritik der reinen Vernunft, — s hogy mik a tárgyi mozzanatai. Ilyenek: a tiszta ész és a tiszta fogalmak, melyeknek forrása a tiszta ész. Ezeket a tiszta eszből kell megismernünk minden tapasztalást megelőzőleg. »Igy egészen új neme az ismereteknek származik, melyeket transcendentalisoknak fogunk nevezni.«

Szerzőnek előadása e mozzanatok kifejtésében világos. Ilyen a Tiszta ész bírálata és transcendentalis philosophia közti különbség feltüntetése is. Kiemeli, hogy »a Tiszta ész bírálata a tr. philosophiának inkább csak alaprajza.«

»A Tiszta ész bírálatának két főrésze lesz, állító és tagadó.« A tagadó rész a lélek, isten és világ fogalmakra alapított psychologia, theologia és kosmologia lehetetlenségét mutatja ki. »A Tiszta ész bírálatának e része a tr. dialectica.«

»De a tagadó részt meg fogja előzni az állító, mely a tiszta fogalmak helyes használatát állapítja meg.« A tiszta fogalmak két-félék: 1. érzéki és 2. értelmi fogalmak, következőleg e rész két főszakaszból áll. »Az első az érzékiség tiszta forrásairól, a térről és időről szól, . . . neve tr. aethetica . . . Az értelmi fogalmakkal foglalkozó rész tr. logica.«

A Tiszta ész bírálata részeinek ismertetésében egy fontos kérdésre tér át szerző: » . . . hogyan alkalmazom a tiszta fogalmakat tüneményekre, melyek ezen alkalmazás módozatai, föltételei?« A szabályok alkalmazása »az ítéleterő feladata, azért e rész az ítéleterő tr. tana.« De ha az értelem fogalmaival túllép a maga körén — tünemény — »akkor a tr. látszat csalfa játékának esik áldozatul; e csalódás földerítésére szolgál a tr. dialectica.«

A tr. dialectica szerint »az emberi ismeret ott végződik, hol a tünemények világa véget ér, magát a világot nem ismerjük meg.« Szerző szerint »maga a világ, egyedileg kifejezve, maga a dolog, a magánvaló, das Ding an sich.« *

* A »magánvaló«, mint philosophiai műszó, mely metaphysicai fogalmat akar kifejezni, helytelen, mivel az a valóságnak, mint metaphysicai fogalomnak önmagára vonatkoztatott külső viszonyát más valóságoktól abstrahálva fejezi ki: de nem önmagában való létét. Ezt egyedül az »önmiség« fogalmi szó fejezi ki határozottan, mivel ezen fogalom abstractiója a valóság állandó és változatlan alaphatározottságának vagyis lényegszerű létének, mely nélkül a valóság nem gondolható annak, a mi. Ez az, mely, minthogy nem tüneményszerű, mive a tünemény határain kívül van, Kant szerint Ding an sich, s mint ilyen nem ismerhető meg.

4-ik Szakasz. Szerző ismerteti a tapasztalati és nemtapasztalati ismereteket, mely utóbbiakat a matematikával való viszonyuk körén belül tárgyalja. Szerző szerint a tér fogalma, továbbá az ok és okozat közötti kapcsolat nemtapasztalati — apriorikus ismeretek. Ezek nem származnak a tapasztalásból, de »tényleg vannak.« »Ez az első fogalom pár, melyre a Tiszta ész bírálata épül.«

»A második fogalom pár, melyen a kritika alapszik« az analyticai és syntheticai itélet.

Ezután áttér szerző ezen kérdésre: »Min alapszik itéleteink igazsága?« E kérdésre könnyű feleletet adni a tapasztalati és analyticai itéletek szempontjából: »De min alapszik az apriorikus összetételes itéletek igazsága? ... ez megfoghatatlan kérdésnek, megfejthetetlen rejtélynek látszik! Ime a nagy alapkérdés!«

Szerző helyettesíti a második kérdést a Tiszta ész bírálójának ezen alapkérdésével: »Hogyan lehetségesek az összetételes apriorikus itéletek? Wie sind synthetische Urtheile a priori möglich?«

5-ik Szakasz. Ebben szerző a kitűzött kérdések megfejtését egyelőre érintetlenül hagyja, hanem ismerteti a tr. aethetika főpontjait.

A tér- és időtan ismertetésében igen fontos az, mit szerző a tér és idő transcendentalis deductiójáról mond. Kant felfogásában ugyanis egy igen nevezetes mozzanatot ismertet, t. i. a tér és idő összerű — concret — felfogását. »A tér és idő reálisak, ha magáról a világról van szó. Ama realitas empirikus, ez az idealitas transcendentalis.« Igaz, hogy ezt Kant tr. aetheticája 3. §-ából vette át kevés módosítással, de mégis tapintata helyeslésre méltó, hogy az ismereti igazság concret oldálát a tér- és időtanban fel tudta fedezni.

A concret igazság ki van fejezve szerzőnek az időre vonatkozó megjegyzésében is, »... az idő minden tüneménynek, a külsőnek ép úgy, mint a belsőnek a formája.« — 390. l. — Az időnek concret felfogását világosabban és terjedelmesebben megtaláljuk a tr. aethetica 6. §-a c) pontjában, honnan szerző is merítette megjegyzését.

6. Szakasz. A tr. logicára vonatkozók nincsenek helyesen előadva, a mennyiben Kant szerint a tr. logica »csupán az értelem és ész törvényeivel foglalkozik, melyek a priori a tárgyakra vonatkoznak«; ellenben szerző ezt így adja vissza: »Ez a tudomány volna a tr. logika, mert oly fogalmakkal foglalkoznék, melyek a priori vonatkoznak tárgyakra...« Törvény és fogalom között azonban logicialag lényeges különbség van.

Szerző a logicának és fajainak ismertetéséről átmegegy e kérdésre: »Vannak-e tiszta tárgyakra vonatkozó fogalmaink s melyek azok?«

Az itéleti formák functiója az egybekapcsolás, összetevés — synthesis. — Kant ezt tiszta összetevésnek — reine Synthesis — nevezi. Szerző erről így szól: »Megvallom, hogy eddigelő nem tudok határozott gondolatot kötni e szóhoz: tiszta összetétel.« Ez alatt, nézetem szerint, érti Kant a tiszta fogalmi összetevést, mely eredményezi az alapfogalmat. Ennélfogva ez tiszta gondolási alapforma.

Átmegegy tehát szerző a tiszta értelmi fogalmakra, melyeket Kant szerint ez itéletek formái alapján logikai táblázatban tüntet elő. Tizenkét itéleti forma szerint tizenkét értelmi fogalom van. Ezeket Kant Aristoteles szerint kategoriáknak nevezte, »melyek a priorilag tárgyakra vonatkoznak.« És így szerző azon kérdést: »Vannak-e tiszta tárgyakra vonatkozó fogalmak? ...« megfejtette.

Az utolsó feladat, melyet szerző megfejtteni törekszik, »a kategoriák jogosultságának, érvényességének lezármaztása, a transcendentalis deductio.« Szerző ezt műve utolsó szakaszában tárgyalja.

7. Szakasz. A tr. deductio objectiv és subjectiv oldala van. Szerző az objectiv deductio elejére e kérdést teszi: »hogyan vonatkozhatnak tiszta fogalmak tárgyakra?«

Az objectiv deductio útján előadja szerző, hogy a kategoriák megegyeztetése a tárgyakkal a tárgy fogalmának szükségképeni megváltoztatását hozta magával. »A tárgy . . . képzeletünk törvényszerű, egységes kapcsolata.« Ebből kiindulva keresi az egységes kapcsolat okait. S ezeket a kategoriákban találja. Ezekből levezeti azután 1. az összetevő a priorikus itéletek lehetőségét és objectiv érvényességét, 2. a tapasztalat létrehozását, melynek az értelem kategoriáival lényeges és szükségképeni tényezője.

Érdekesen ismerteti ezután szerző a kategoriák tárgyát, mely Kant szerint nem a dolog önmisége — Ding an sich —, hanem a tüneményt közvetlenül visszatükröző képzelet, vagyis szemlélet. A szemléleteknek is van tárgyük, mely nem szemlélhető, »nem tapasztalható«, hanem »tr. tárgy = x.« Szerző ennek kizárólag subjectiv felfogását részletesen ismerteti és megkülönbözteti »az ismeretnek magánvaló tárgyától.«

A kategoriák tárgyaról való elmélkedésében reflectál szerző a szemléleti tárgyakra = tüneményre — phaenomen — és a dolog önmiségére — noumenon. — Mindkettőt Kant tr. doctrinájának »Phaenomena und Noumena« című szakasza szerint csaknem szóról-szóra ismerteti.

Szerző itt is folyvást reflectál a kategóriák tárgyára, mely kizárólag a phaenomen, de nem a noumenon. Erre a kategóriák nem alkalmazhatók. Ennélfogva ismeretlen valami.

A subjectiv deduction belül a kapcsolat és faj fogalmai a főtényezők. Mindezeket ismerteti szerző a tr. analytica második könyvének 15. §-a szerint.

Szerző a kapcsolat fogalmát alaposan fejtegeti »Hol, miben találok azt az egységet, mely minden kapcsolatnak, tehát a kategóriáknak és magának az értelemnek is alapföltétele?« »A tiszta öntudatban.« Ismerteti tehát a tiszta öntudat, vagyis »én« identitását. Az öntudat és tudat egysége szerzőnél ugyanazt jelenti, holott Kant az előbbi alatt a tiszta tr. apperceptio egységét, az »én« identitását, az utóbbi alatt pedig a tárgyra vonatkozó képzeleteknek a tr. apperceptio alapján való syntheticus egységét érti. Azért nevezi Kant ezt objectiv egységnek is. S így Kant a concret oldalt a subjectiv deductióban is érinti, miként fennebb.

Egy pont azonban, melyet szerző a kategóriák alkalmazásának bírálatában kifejt — 446—7. l. — figyelemre méltó. S ez az, hogy ha a kategóriákat csak tüneményekre lehet alkalmazni, »... azért létem nem tünemény — mein eigenes Dasein ist nicht Erscheinung.« — Az »én« létén belül tehát előtérbe lép a Ding an sich valóságos léte és létének megismerése. A deductio tehát a tünemény világán túl visz és a lényeg megismerésére vezet, bármennyire is a kategóriák alkalmazása ettől elvonatik. Következésképpen ezen ismeret Kant empirismusának rendszerét áttöri, de mivel nem illik e rendszer keretébe, azért Kant ettől óvatosan tartózkodik.

Ezen érdekes pont kiemelésével szerző műve végéhez jutotunk. Örömet végig követtük előadását Kant munkáinak ismertetésében. S midőn ezt tettük, találkoztunk művében hiányokkal, de találkoztunk annál több tökélyvel is. Mind a kettőt érteke szerint méltattuk. Azonban a mű egy vonásáról eddig nem szoltunk. S ez a mű könnyű, sima és helyenkint folyékony nyelvezete, mely Kant bölcsészetének magyar nyelven való olvasását nagyon megkönnyíti. Mindamellet a nyelvezet a költői és szónoki dagályosságtól nem mindenütt ment. Inkább szeret a cicomázott alak által az érzésre és képzelő erőre hatni, mint a tartalom által a gondolkodás és értelem öntudatos működtetésére. Pedig a valódi philosophiai nyelvben az alakot a tartalom határozza meg. S ezen állásponttól tekintve a mű nyelvezetét, még sok kívánni valót hagy hátra.

Dr. Nemes Imre.

Les maladies de la mémoire. Par Th. Ribot, directeur de la Revue philosophique. Paris. Germer Baillière. 1881. 2 Fr. 50 Cent. (165 l.)

Az emlékezet felfogásában két igen eltérő nézet uralkodik. Az egyik azt a lélek különös tehetségének, a másik az organikus anyag általános tulajdonságának tekinti. Az újabb időben sok téren nyert tapasztalatok az utóbbi felfogás javára szólnak s azért az emlékezettrőli szólni, mai nap annyit tesz, mint annak organikus feltételeit az idegrendszerben felkeresni s a tünetményeket ezzel kapcsolatba hozni.

Ribot úr ez utóbbi iránynak híve. Szerinte az emlékezet, lényegét illetőleg »biológiai tény« és csak esetleg »pszichológiai tünetmény.« Lényeges vonásai az emlékezetnek bizonyos állapotok megtartása (conservation), azoknak újra felidézése (reproduction) s elhelyezése a múltban (localisation dans le passé). A két első vonás lényeges és állandó, az utóbbi esetleges és változó. Ama kettőt találhatni Heringgel már az izomnál is mint a mely gyakorlottságának nyomait megtartja, melynek kiváló fokon előfordulnak az idegállományban. Tipikus képét ennek mutatják a Hartley által oly szerencsésen »másodrendű önkényteleneknek« nevezett (secondarily automatic) mozgások, melyek, mint a helyváltoztatás, különböző testgyakorlatok, ügyességek, a mindennapi élet alapját képezik. Valamint pedig az idegállomány megtartja ezen mozgásokat, úgy megtart minden egyéb változást is; még pedig Bain-nel majd teljesen biztosnak tekinthető, hogy az újra feléledt kép ugyanazt a helyet foglalja el, melyet az első alkalommal. Az emlékezetnek annál fogva nincsen különös székhelye, hanem az egész idegrendszernek általános tulajdonsága.

Az emlékezet keletkezéséhez már most kétféle physiologiai feltételek kívántatnak. Ezek 1. egy különös változás, mely az idegzet elemeiben előidéztek, tehát az idegsejtek állapotának módosulása, 2. bizonyos kapcsolat, mely ezen sejtek bizonyos száma között az idegszálak mentében keletkezik. Ezeket Ribot úr »associations dynamiques«-nak nevezi. Hogy miben áll ama változás a sejtekben, azt, a mint Ribot úr is őszintén hevallja, nem tudjuk (14 l.) Azon alakra vonatkozólag, a melyben a sejtek e módosítást megtartják, elfogadja egyszerűen Maudsley tanát, hogy a tömecsek az elszenvedett hatás alatt megváltoztatják első helyüket s az egymáshozoi helyet többé vissza nem nyerik. Annál alkalmasabbak lesznek arra, hogy adandó alkalommal ezen új helyzetben könnyebben rezegjenek, azaz, nyernek bizonyos rezgésre való hajlandóságot (disposition a mint azt Ribot úr Wundt-tal nevezi).

Az emlékezet ennek alapján mintegy különböző rétegeket